

Світлана Гончарук,
м. Умань

УДК 376-056.45

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

В статті представлений теоретичний аналіз понять «личность», «целостность», а також пропонується авторська інтерпретація терміна «целостная личность». Автором актуалізовано питання значення музичного мистецтва в формуванні особистості. Визначено ефективні способи його позитивного та коректуючого впливу на особистісні якості майбутніх фахівців дошкільної освіти. В статті розкрито форми та методи розвитку цілісної особистості педагогів за допомогою різних видів музичної діяльності. Автором запропоновано комплекс методичної роботи з майбутніми вихователями для їх особистісного зростання в контексті використання засобів музичного мистецтва, який характеризується перспективністю використання в практиці роботи вищих педагогічних коледжів.

Ключевые слова: личность, целостная личность, специалисты дошкольного образования, музыкальное искусство.

The theoretical analysis of the concepts of "personality", "integrity", as well as the author's interpretation of the terminological phrase "integral personality" are presented in the issue. The author emphasized the importance of musical art in the formation of personality, effective ways of its positive and corrective influence on the personal qualities of future specialists of preschool education are determined. The forms and methods of development of the integral personality of teachers with the means of different types of musical activity: singing, choreography, rhythm, listening to music, music therapy (relaxing, activating), etc. are distinguished in the article. The author suggests a set of methodical work with future educators for their personal growth in the context of using the means of musical art, which is characterized by the prospect of being used in the practice of the work of higher pedagogical colleges.

Key words: personality, integral personality, specialists of preschool education, musical art.

Розвиток сучасного урбанізованого, інформаційного, індивідуалізованого суспільства визначається динамічністю та гнучкістю, а також формує нові вимоги до особистості як члена суспільства. Серед них пріоритетними є: самоактуалізація, самореалізація, організованість, компетентність та прагматизм у різних видах діяльності, соціальна згуртованість, прагнення до постійного особистісного та професійного зростання тощо. Означені характеристики визначають індивіда як особистість в суспільстві, що становить гармонізацію взаємовідносин у соціумі на міні- та мегарівнях, формує загальні ознаки громадянського цивілізованого суспільства. Особливої значущості цілісність особистості набуває в контексті формування професійної компетентності педагогічних кадрів, зокрема фахівців дошкільної освіти.

Проблему актуальності формування цілісної особистості в процесі професійної підготовки розглядали у своїх працях провідні вітчизняні та зарубіжні психологи і педагоги: Л. Божович, Л. Вигоцький, В. Небиліцин, У. Маслов, В. Мерлін, К. Роджерс, В. Сухомлинський, Б. Теплов та ін. Однак поза увагою науковців залишилася проблема формування цілісної особистості засобами музики. Додаткової уваги потребує питання формування цілісності особистості фахівців дошкільної галузі, що є метою нашої статті.

Головним завданням постає детермінація та обґрунтування термінологічних особливостей поняття «цілісна особистість» і визначення ефективного застосування різних видів музичного мистецтва для формування такої особистості у майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Філософська антропологія розробляє цілісного уявлення про людину, розглядаючи її в різноманітні форм і способів її становлення в єдності зі світом. У широкому контексті,

особистість – це соціальна форма існування людської психіки, що забезпечує продуктивне функціонування і розвиток людини та суспільства як рівноцінних суб'єктів соціальної життєдіяльності. Визначення змістовного наповнення такої форми, як цілісність, доцільно здійснювати із застосуванням потенціалу філософського-методологічного та теоретико-психологічного знання, пов'язаного з аналізом сутності людини як суспільної істоти.

Особистість – це визначення культурної форми індивіда, що інтегрує, по-перше, органічні, біохімічні, уроджені, поведінкові передумови; по-друге, стереотипи активності та норми груп, до яких він належить; по-третє, правила поведінки, характерні для ролей, виконуваних індивідом у різних культурних ситуаціях. У контексті розвитку сучасного суспільства, на думку В. Воронкової, особистість – це новоєвропейське утворення, яке породило демократичну форму буття соціуму і детерміноване ним. Особистість («persona») – це стала система суспільно необхідних рис, які характеризують індивіда і є результатом його долучення до системи суспільних відносин, що містить комплекс соціальних ролей конкретної людини, суспільних відносин, важливішим серед яких є ставлення до громадянського обов'язку та настанов суспільної моралі. Індивід як окремий представник будь-якої спільноти стає особистістю в процесі засвоєння соціальних ролей і функцій, усвідомлюючи себе суб'єктом соціальної діяльності. Індивідуальність тлумачать як здатність людини завдяки певним життєвим принципам стати «господарем самого себе» [5].

Так, В. Соловйов трактує особистість крізь призму загального. «Ціле передує частинам і передбачається ними ... первинною реальністю є людство, а не окрема особа; людство є істотою, що стає абсолютною через загальний прогрес» [11]. На думку науковця, цілісність особистості можлива лише за допомогою долучення до загальних засад, до суспільства і людства загалом, а через їх посередництво – до Абсолюту. Істинною сутністю людини філософ вважає реалізацію прагнення до будь-чогось вищого на засадах відкритості, цілісності, власної змістовності [11].

Поняття «цілісність особистості» було вперше сформульовано і досліджено в межах релігійної філософії у працях І. Киреєвського, О. Хомякова, В. Соловйова, М. Бердяєва, М. Лосського та Л. Карсавіна. Значний внесок у дослідження особистості було зроблено в рамках філософської антропології М. Шелера, Г. Плесснера, А. Гелена, Е. Кассіра. Термін «цілісність», на думку І. Добронравової, може мати два значення: 1) позначення відкритого незамкнутого процесу становлення системи цілим – предмет; 2) позначення властивості (ознаки) системи, що вже стала цілим – властивості «бути цілим». Відкритість, незамкненість здатної до самоорганізації цілісності яскраво виявляється у критичних точках. Цілісна особистість у контексті філософії О. Хомякова та І. Киреєвського – це якісна характеристика онтологічного прояву людської сутності, що знаходить вияв через її духовну сферу, визначає «розумність» людини, як прагнення до Богопізнання і духовне єднання з іншими особистостями в цілісному суспільстві та у Церкві.

У філософії В. Соловйова категорія «цілісність» була ключовою. Основою філософської спадщини мислителя є прагнення до універсальної єдності, досягнення «цілісного життя» на засадах «цілісного знання» та «цілісної творчості» [11].

Потрібно зазначити, що І. Добронравова наголошує на єдності розуміння дослідниками зв'язку цього поняття з органічним цілим, з системами, які здатні до саморозвитку [6]. Зокрема, Л. Шаманський вважає, що «під цілим варто розуміти результат разом зі становленням, під цілісністю – абсолютний рух становлення» [12].

Педагогіка духовно значущої дії, якою є формування цілісної особистості, має ґрунтуватися на відповідних законах, зміст яких розкриває академік І. Бех:

- 1) закон випереджального морально-духовного розвитку щодо розвитку інтелектуального (щоб не використовувати власний розум антигуманно);
- 2) закон, згідно з яким провідною мотивацією учіння мають бути вершинні смислоцінні орієнтири;
- 3) закон розвитку вищих емоційних переживань;

- 4) закон оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури;
- 5) закон пріоритетності піклування людини про навколишній матеріальний і соціальний світ;
- 6) закон, відповідно до якого потрібно просуватися від ідентифікації вихованця зі значущим дорослим до ототожнення з ним, втілення в нього;
- 7) закон занурення в емоційні стани.

Наведені закони реалізуються у навчально-виховних принципах, серед яких потрібно виокремити акмеологічний принцип та цілісності.

Ці принципи дієві, якщо їх покладено в основу певного методу. Необхідно згадати такі принципи: дозованості моральних приписів, вчинково спрямованої виховної дії, врахування спадкової природи вихованця, культивування розвивально-оптимістичної позиції вихованця, об'єктивності оцінювання його, визнання дитячої особистості та її недоторканості тощо.

На нашу думку, треба назвати основні параметри цілісності особистості та способи її формування.

1. Єдність біологічного та соціального. На сучасному етапі особистість перевантажена соціальним і переважно негативним матеріалом.

2. Людину ми сприймаємо частіше ізольовано від її сім'ї, життєвого шляху, родоводу. Ми можемо не знати навіть живих членів родини, не говорячи про окрему особистість та її генофонд.

3. Фізичні та психічні аспекти особистості зазвичай органічно пов'язані. Значна кількість дітей шкільного віку є фізично слабкими і їх сила духу також вимагає наших турбот, знань і професійних умінь.

4. Цілісно функціонують анатомо-морфологічні якості та фізіологічні процеси. Психологи (С. Костюк та ін.) вважають, що навчання впливає і на анатомо-фізіологічні задатки.

5. Цілісність закладена також в енергетичній та інформаційній сутності людини. Ґрунтовно це розкрито, наприклад, у праці І. Підласого «Енергоінформаційна педагогіка», де розглянуто питання пізнання всесвіту і людини, включаючи тонкі енергії; природа людини (людські енергоінформації); вивчення енергетики людини (енергії думки зокрема); вроджені ідеї (що лишається послідовникам); третє око педагогіки; мозок (його біотоки тощо); виховання почуттів і розуму.

6. Реалізація взаємозв'язку щодо здійснення фізичного, трудового, розумового, морального, правого, естетичного аспектів виховання.

Отже, цілісна особистість володіє розвиненою самосвідомістю, що не виключає неусвідомленої психічної регуляції деяких важливих аспектів активності. До того ж, особистість може стати цілісною особистістю лише завдяки внутрішній роботі душі, через долучення до абсолютних цінностей добра, істини, краси тощо. Таким чином, розуміємо цілісність особистості майбутнього фахівця дошкільної освіти як гармонізоване, оптимальне поєднання чотирьох компонентів структури особистості (В. Білогур): 1) особистість як відносно стійкий комплекс інтраіндивідуальних якостей: симптокомплекси психічних властивостей, що утворюють її індивідуальність, мотиви, спрямованість особистості (Л. Божович); 2) структура характеру особистості, її особливості (Б. Теплов, В. Небиліцин, В. Мерлін); 3) особистість як включеність індивіда до простору міжіндивідуальних зв'язків, де взаємовідносини та взаємодії, що виникають у групі, можуть трактуватися як носії особистості її учасників; 4) цілісна особистість як «ідеальна репрезентованість» індивіда у життєдіяльності інших людей, зокрема за межами їхньої взаємодії, як результат активно здійснюваних людиною смислових перетворень інтелектуальної та афективно-споживчої сфер інших людей (В. Петровський).

Одним із засобів формування цілісної особистості є музичне мистецтво як спосіб залучення особистості до загальнолюдських духовних цінностей через власний внутрішній досвід та особисте емоційне переживання. Воно виконує особливу роль, оскільки безпосередньо впливає на чуттєву сферу особистості. Відсутність реальних зорових факторів, безпосередньо пов'язаних з музичним змістом, зумовлює силу її емоційно-чуттєвого впливу. До ефективних засобів музичного мистецтва, що мають позитивно впливають на формування

цілісності особистості майбутнього педагога дошкільної освіти, також можна зарахувати слухання творів музичного мистецтва різних жанрів, їх аналіз та форми відтворення музичних творів (танець, пісня, малюнок, театралізація, обігрування, вірш, розповідь тощо).

Теоретичні положення, педагогічний досвід і спостереження дають змогу узагальнити способи та ефективні чинники формування цілісної особистості вихованця. Проблему формування духовних цінностей особистості у контексті педагогічної системи З. Кодая розв'язує за допомогою розвитку культури слуху, музичної сприйнятливості, активних співацьких навичок. Основою «угорського методу» є систематичні заняття музикою, починаючи з трирічного віку [8]. Можемо дійти висновку про те, що значний історичний досвід і результати наукових досліджень про вплив музичного мистецтва на формування, розвиток та становлення особистості досі не знаходять достатнього застосування в умовах сучасних вищих закладів педагогічної освіти, через що можливості художнього розвитку нових поколінь надовго можуть залишитися на рівні «фізіологічного мінімуму» [7].

Автори концепцій наголошують на необхідності залучення до музичного мистецтва через активну творчу діяльність. «Діяльнісні» підходи у розвитку музичної культури суспільства закладено також у концепції композитора та музикознавця Б. Асаф'єва, який вважав, що не достатньо лише емоційного сприйняття мистецтва, адже необхідними є знання та вміння як засіб та мова розуміння і пізнання мистецтва.

Здібності, необхідні для занять мистецтвом, формуються та розвиваються у процесі художньої діяльності, розвиваючи та формуючи особистість. Так, Б. Асаф'єв розглядав музичне виховання як засіб духовного збагачення. «Багато хто слухає музику, – зазначав він, – але чують не всі» [1]. «Процес навчання неможливо зводити лише до формування певної абстрактної “духовності”, виховуючи неучка й невігласа. Окрім почуттів, необхідно формувати інтелект студента. Через сприйняття та творчу діяльність потрібно підводити студентів, які навчаються у педагогічних ВНЗ до осмислення музичних, а отже, життєвих явищ, відображених у мистецтві» [1].

Відомий вчений В. Бехтерев, досліджуючи психологічні підходи до музичної освіти, розглядав музичну діяльність як важливу умову розвитку дитини, її навичок, звичок і смаків. Розвиток музичного слуху, на його думку, «повинен відігравати у вихованні не меншу, а скоріше більшу роль, ніж живопис, адже музика, починаючи з раннього віку, здатна збуджувати естетичну емоцію» [3]. Оскільки завданням майбутніх фахівців дошкільної освіти є залучення дітей дошкільного віку до музичного мистецтва, вміння вихователя підібрати засоби впливу на дитячу особистість буде суттєво залежати від цілісності особистості, здатності правильно виокремлювати ефективні, на конкретний період чи педагогічну ситуацію, засоби музичного мистецтва. Така здатність формується за допомогою власного чуттєвого, емоційного досвіду сприймання різних видів мистецтва. У контексті зазначеного особливої уваги заслуговує музикотерапія, як один із оптимальних і доступних засобів впливу на емоційну збалансованість майбутніх дошкільних педагогів.

Один із класиків американської теорії естетичного виховання В. Лоуенфельд основною метою виховання засобами мистецтва визначав «...встановлення емоційного балансу особистості через терапію мистецтвом». На думку науковця, більш раннє застосування «...терапії мистецтвом» забезпечує вільний, нічим не обмежений вихід емоційної енергії, що дає особистості змогу стати більш адаптованою до життя [13]. Недостатність індивідуальних і групових форм навчальної діяльності зі студентами, захоплення масовими заходами часто формує у них підвищену цікавість до яскравих видовищ, пасивне споживання духовних цінностей без їх розуміння. Не виходячи під час спілкування зі студентом у процесі залучення до музичного мистецтва на рівень співпереживання, не пропонуючи йому діяльність, у якій він міг би продемонструвати власний творчий підхід, отримати цілісну картину світу, сучасна вища школа може відвернути студентів від духовної культури [4].

Такі види музичного мистецтва як танець, спів, гра на музичному інструменті сприяють розвитку емоційної емпатії майбутніх вихователів, відкритості, допомагають студенту яскравіше

та відкритіше виявити переживання, проаналізувати глибину власних почуттів. Зазначені види діяльності також підходять для подолання агресії, болю, фрустрації, що властиві сучасному поколінню студентів. Віддзеркалення негативних емоційних станів за допомогою певних танцювальних імпровізацій знижує вірогідність аутоагресії та насильницьких дій з боку майбутнього фахівця стосовно інших і дітей.

Необхідно зазначити, що разом зі свободою вибору засобів музичного мистецтва окремих випадках потрібно регулювати вибір танцю, пісні, творів для виконання на музичних інструментах, відповідно до особистісних характеристик студента. Так, під час роботи з емоційно збудливими, темпераментними, жвавими студентами не рекомендовано використовувати засоби музичного мистецтва, що додатково стимулюють їхню стихійну активність, яка легко може перерости в імпульсивну поведінку. В такому разі доречно запропонувати засоби музичного мистецтва, які потребують структуризації діяльності, тонкої координації, самоконтролю. Замкненим, емоційно затисненим і емоційно слабким студентам необхідно працювати з матеріалами, що передбачають широкі та вільні рухи тіла – танці, музичні театралізації, співи тощо.

На індивідуальних навчальних заняттях з музичного інструменту чи музики студентам пропонують виконати такі завдання, як аналіз власного ставлення до музичного твору; визначення почуттів, що викликає музика; оцінювання власних творчих можливостей у виконанні творів; знаходження способів самовираження у створенні музичної композиції. Практика самоаналізу та самовираження є умовою формування цілісної особистості, здатної до саморегуляції, самостійності та самоактуалізації.

Також важливим у підготовці до творчої музичної діяльності є метод імпровізації. Навчання імпровізації відбувається під час ознайомлення з композиційним розділом музичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти через складання композиції на запропонований приклад. Так, студентам пропонують виконати такі завдання, як імпровізація за наданою композицією, картиною тощо. Доскладання фрагментів пісень, музичних творів; підбір партії другого голосу; підбір партії та гармонії; складання музики на запропонований текст тощо.

Іноді студенту, який грає на музичному інструменті пропонують на скласти мелодію віршовані тексти. Спочатку він повинен скласти мелодію для поетичного твору, потім проспівати та спробувати зіграти пісеньку на чотири рядки (якщо студент гарно володіє музичним інструментом). Причому передбачається, що студент може використовувати як відому пісню, так і власну мелодію.

Інший вид імпровізаційного завдання – завершення незакінчених мелодій (безтекстових) за умови гарного володіння студентом музичним інструментом. Розроблення та використання завдань-імпровізацій і самоаналізу в професійній підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти значно зростатиме, якщо завдання будуть мати рефлексивний та імпровізаційний характер, диференціюватимуться відповідно до рівня розвитку творчих здібностей студента.

Таким чином, здійснений аналіз дав змогу дійти висновків про те, що цілісність особистості майбутнього фахівців дошкільної освіти розглядають у контексті єдності та гармонійного поєднання структурних її компонентів, серед яких: особистісні якості, характеру, соціальні відносини та прояв індивідуальності під впливом зовнішніх агентів соціокультурного простору. До ефективних засобів формування цілісної особистості вихователів зараховуємо: слухання музики (музикотерапія), виконання різних видів танців під різні види музики, креативні завдання з музичного мистецтва тощо. Проте, описаний аспект професійної освіти фахівців дошкільної галузі та ефективних засобів музичного мистецтва, що впливатимуть позитивно на цілісність особистості майбутніх вчителів музики, не є вичерпним. Окремого дослідження потребує організація системи діяльності для музичної освіти вихователів, що становить перспективу подальших досліджень в цьому напрямі.

Використані літературні джерела

1. *Асафьев Б. В.* Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании [текст] / Б. В. Асафьев. – Л. : Музыка, 1973. – 144 с.
2. *Бех И. Д.* Виховання особистості [текст] / И. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2006. – 270 с.
3. *Бехтерев В. М.* Значение музыки в эстетическом воспитании ребенка с первых дней его детства [текст] / В. М. Бехтерев. – М., 1916. – 16 с.
4. *Волк П. Л.* Парадоксы музыкального образования в России // Искусство и образование [текст] / П. Л. Волк. – 1999. – № 2. – С. 42–47.
5. *Воронкова В. Г.* Філософія розвитку сучасного українського суспільства: теоретико-методологічний контекст [текст] : [монографія] / В. Г. Воронкова. – РВВ ЗДІА, 2012. – 262 с.
6. *Добронравова И. С.* Синергетика: становление нелинейного мышления [текст] / И. С. Добронравова. – Київ, 1990. – 148 с.
7. *Мелик-Пашаев А. А.* Колонка редактора [текст] // Искусство в школе / А. А. Мелик-Пашаев. – М., 2000. – № 3. – С. 4.
8. Музыкальное воспитание в Венгрии: Музыкальное воспитание в XX веке [текст] / под ред. Л. А. Баренбойма. – М. : Советский композитор, 1983. – 400 с. – 62 с.
9. *Подласый И. П.* Энергоинформационная педагогика [текст] / И. П. Подласый. – М. : Датасквер. – 2010. – 424 с.
10. *Приходченко К. И.* Розвиток особистості – стратегічний напрям гуманістичного виховання [текст] / К. И. Приходченко // Шлях освіти. – 2012. – № 12. – С. 6–11.
11. *Соловьев В. С.* Идея человечества у Августа Конта [текст] / В. С. Соловьев // Сочинения в двух томах. – Т. 2. – М. : Мысль, 1990. – 822 с.
12. *Шаманский Л. Г.* Целое и целостность как категория материалистической диалектики [текст] : автореф. дис. ... канд. филос. Наук / Л. Г. Шиманский. – Л., 1975.
13. *Шевченко Г. П.* Эстетическое воспитание в школе [текст] / Г. П. Шевченко. – Киев, 1985. – 87 с.

Bibliography

1. *Asafev B. V.* Yzbrannyye statyy o muzykalnom prosveshchenyy y obrazovanyy [tekst] / B. V. Asafev. – L. : Muzyka, 1973. – 144 s.
2. *Bekh I. D.* Vykhovannia osobystosti [tekst] / I. D. Bekh. – Kyiv : Lybid, 2006. – 270 s.
3. *Bekhterev V. M.* Znachenye muzyky v estetycheskom vospytanyy rebenka s pervykh dnei eho detstva [tekst] / V. M. Bekhterev. – M., 1916. – 16 s.
4. *Volk P. L.* Paradoksy muzykalnoho obrazovanyia v Rossyy // Yskusstvo y obrazovanye [tekst] / P. L. Volk. – 1999. – № 2. – S. 42–47.
5. *Voronkova V. H.* Filosofiia rozvytku suchasnoho ukrainskoho suspilstva: teoretyko-metodolohichnyi kontekst [tekst] : [monohrafiia] / V. H. Voronkova. – RVV ZDIA, 2012. – 262 s.
6. *Dobronravova Y. S.* Synerhetyka: stanovlenyelyneinoho myshleniya [tekst] / Y. S. Dobronravova. – Kyiv, 1990. – 148 s.
7. *Melyk-Pashaev A. A.* Kolonka redaktora [tekst] // Yskusstvo v shkole / A. A. Melyk-Pashaev. – M., 2000. – № 3. – S. 4.
8. Muzykalnoe vospytanye v Venhryy: Muzykalnoe vospytanye v KhKh veke [tekst] / pod red. L. A. Barenboima. – M. : Sovetskyi kompozytor, 1983. – 400 s. – 62 s.
9. *Podlasyi Y. P.* Enerhoynformatsyonnaia pedahohyka [tekst] / Y. P. Podlasyi. – M. : Dataskver. – 2010. – 424 s.
10. *Prykhodchenko K. I.* Rozvytok osobystosti – stratehichnyi napriam humanistychnoho vykhovannia [tekst] / K. I. Prykhodchenko // Shliakh osvity. – 2012. – № 12. – S. 6–11.
11. *Solovev B. C.* Ydeia chelovechestva u Avhusta Konta [tekst] / B. C. Solovev // Sochynenyia v dvukh tomakh. – T. 2. – M. : Mysl, 1990. – 822 s.
12. *Shamanskyi L. H.* Tseloe y tselostnost kak katehoryia materyalystycheskoi dyalektyky [tekst] : avtoref. dys. ... kand. fylos. Nauk / L. H. Shymanskyi. – L., 1975.
13. *Shevchenko H. P.* Estetycheskoe vospytanye v shkole [tekst] / H. P. Shevchenko. – Kyev, 1985. – 87 s.